
Peter Umek¹
Igor Areh²

Teroristi: karakteristike, motivacija i djelovanje

Terrorists-Characteristics, Motivation and Action

Sažetak

Uprkos tome što se shvatanje ličnosti teroriste tokom vremena mijenja, ne mijenja se osnovno mišljenje – teroristička ličnost ne postoji. Prije deset i više godina većinu terorista predstavljali su mladi, neobrazovani ljudi koji su bili loše pripremljeni na terorističke akcije. U današnje vrijeme mnogo se toga promijenilo; u većini slučajeva teroristi su obrazovani, bolje pripremljeni i često proističu iz viših društvenih slojeva. Neki izvršavaju terorističke akcije u ime određene ideje ili religije, drugi izvršavaju naređenja kultne ličnosti, dok se neki time bave isključivo zbog novca. Većina njih sklona je agresiji i traži osvetu. Ne može se govoriti o tome da teroristi općenito pate od neke psihičke bolesti ili smetnje ali često primijećujemo karakteristike koje su tipične za t. zv. borderline i narcisoidne ličnosti. Njihova motivacija ne proističe samo iz specifične ličnosti, već je tu na snazi više faktora: kultura, religija, kult vođe, kao i socijalno-ekonomska podrška sredine. Terorističke akcije različitih grupacija mogu biti vrlo slične ali istraživanja karakteristika i motivacije pokazuju veće razlike, naročito između evropskih i drugih terorista. Vrlo je značajan i utjecaj terorističke grupe koja ima tu moć da primjenom specijalnih taktika transformira relativno normalnu ličnost čak i u teroristu - samoubicu.

¹ Redovni profesor, Visoka policijsko – varnostna šola, Ljubljana, Slovenija

² Diplomirani psiholog, Visoka policijsko – varnostna šola, Ljubljana, Slovenija

Ključne riječi: terorizam, teroristi, karakteristike ličnosti, motivacija, utjecaj grupe.

Key words: terrorism, terrorists, personal characteristics, motivation, group influence.

1. Opis terorizma

Terorizam je kompleksna društvena pojava koju generiraju faktori struktura određenog društva i, naravno, faktori međunarodnih odnosa. U ovom izlaganju pokušat ćemo osvijetliti specifičan, rijetko spominjan aspekt terorizma, neke karakteristike ličnosti terorista. Moramo upozoriti na to da važećih eksperimentalnih podataka o tome praktično nema, konstatacije su u glavnom hipotetične i plod su deduktivnog zaključivanja.

Da bismo mogli raspravljati o teroristi kao pojedincu, trebamo najprije bar približno opredijeliti pojam terorizma (iako jedinstvene definicije terorizma nema, nakon 11. septembra 2001 godine pojavila se potreba za novim definicijama) . Terorizam možemo opredijeliti kao promišljeno prouzrokovanje i iskorištavanje straha, koji je posljedica nasilja ili prijetnje daljim nasiljem s namjerom da se ostvare politički ciljevi (prema Whittakeru, 2001) .

Određeni akt se označuje kao teroristički ukoliko mu se mogu pripisati slijedeće karakteristike (Đimitrijević, 1982; Krunić, 1997; Whittaker, 2001) :

- Teroristički je akt u biti uvijek političke prirode, iako može da bude motiviran (pored političkih) i religioznim, pa i drugim ideološkim ciljevima. Tako moraju vjerski ili ideološki ekstremisti stjeći političku moć, žele li sa svojom ideologijom prodrijeti u društvo. Politički, religiozni ili drugi ideološki ciljevi su oni koji terorizam odvajaju od drugih krivičnih djela, npr. kriminalnog nasilja čiji cilj je prije svega materijalna dobit pojedinca ili grupe ljudi.
- Nasilje ili prijetnja daljim nasiljem je slijedeći element terorizma. Terorističko nasilje je instrumentalno, što znači da ne predstavlja svrhu samome sebi. Odabrani ciljevi su različiti, u novije vrijeme nasilje je usmjereno prvenstveno protiv nedužnih ljudi (koji mogu da budu čak i pristalice ideologije koja je inspirator terorističke organizacije) , pošto se na taj način općenito stvara veći politički pritisak. Uklanjanje političkog suprotnika, naime, ne bi imalo neki

veći učinak jer bi na njegovo mjesto došao novi čovjek, npr. isto tako pobornik vladajućeg režima. Napadi na neselekcionirane mete (pogotovo veće skupine ljudi) stvaraju anksioznu atmosferu i slabe povjerenje u vlast. Ljudi zahtijevaju zaštitu koju im vlast u potpunosti ne može osigurati te se tako konflikt između građana i vlasti produbljuje.

- Izazivanje straha kod suprotnika, po našem je mišljenju najznačajnija oznaka terorizma, nasilje je, naime, samo način da se zasije strah, da se ljudima ucijepi u svijest ideja o stalnoj ugroženosti. To znači da strah žrtve neposrednog terorističkog nasilja zapravo nije toliko važan, važno je postići osjećaj straha kod većeg broja ljudi koji se mogu identificirati sa žrtvom. Teroristi svoje žrtve doživljavaju neosobno, oni ih dehumaniziraju i ne doživljavaju osjećaj krivnje. Neki zato smatraju da su teroristi bez sumnje psihički poremećene i psihopatske ličnosti.
- Komunikativnost terorističkog akta slijedeća je karakteristika terorizma. Cilj terorističkih akcija nije samo izazivanje straha, nego i upozoravanje na ideje terorističke grupe. To znači da nasilna djela, ponekad sasvim neshvatljiva i u prvom redu krvava, dramatična i spektakularna, predstavljaju uspješnu propagandu, pošto su dobro zastupana u različitim medijima (prije svega je zanimljiva televizija) . Nasilje je, znači, i u funkciji propagande, što utječe na izbor mete; što je veća simbolička vrijednost mete, to je veći publicitet i više se straha zasijalo.
- Teroristička grupa i dinamika dešavanja u njoj možda je odlučujući psihosocijalni faktor terorizma. Za pojedine teroriste je, naime, pripadnost grupi ponekad važnija od političkih ciljeva organizacije, pored toga se teroristi i oblikuju do kraja u grupi. Mogli bismo čak tvrditi da terorizam kao pojava pojedinca ne postoji.

Većina autora ističe još dvije karakteristike: prva spominje cilj terorističke akcije, koji predstavlja modifikaciju ponašanja (vlasti) , a druga upotrebu ekstremističkih, neuobičajenih metoda (Monaghan, 2000) . Posljednje je bilo očito u prošlogodišnjim napadima na SAD 11. septembra.

Neki manje poznati oblici terorizma više ili manje odstupaju od te slike. Primjer za to je kibernetički ili internet-terorizam. Izraz internet-terorizam odnosi se u prvom redu na provalu s namjerom ometanja ili čak uništavanja prometnih, bankovnih i sličnih sistema mreža te internet stranica, odnosno usluga.

Radi se o vrlo snažnom oružju koje je relativno jeftino. Cilj tih akcija često nije jasan (možda se radi o vandalizmu) .

Manje poznate su također agresivne grupe koje se bore za zaštitu prava životinja. Neke od tih grupa koriste s među ostalim, istim sredstvima za postizanje ciljeva kao i klasične terorističke grupe (npr. Justice Department, Animal Rights Militia, Animal Liberation Front) . Njihova destruktivnost usmjerjena je na one koji zloupotrebljavaju prava životinja (eksperimentni, trgovanje krznom i mesom ugroženih životinja, restorani brze prehrane, ...) . U slučaju kada se grupa koristi pismima-bombama, automobilskim bombama, fizičkim napadima na pojedince i sl. , možemo govoriti o terorističkoj grupi za koju važe sve gore nabrojene karakteristike terorističkih djela.

2. Ličnost teroriste

Kakvi su ljudi koji se priključuju terorističkim grupama te izvršavaju čak i stravična nasilna djela? Važećih podataka o karakternim osobinama terorista ima malo. U široj javnosti razvile su se predstave o teroristima i terorizmu, prije svega preko medija i filmske industrije (terorizam je do ljeta ove godine bez sumnje bio komercijalna tema) . U svijetlu javnih glasila teroristi su prikazani kao agresivni, usamljeni i dogmatični ljudi, često ih se poistovjećuje sa bezobzirnim psihopatskim kriminalcima i psihički poremećenim počiniteljima nasilnih djela. Zanimljivo je da čak i vladajuće strukture teroriste nastoje prikazati kao psihički neuravnotežene ljude i kriminalce jer je to za njih politički najpodesnije. Time, naime, prikrivaju problematiku koja je realna i čini osnovu djelovanja terorističke organizacije. Stručnjaci ne potvrđuju takve predstave, oni smatraju da ne postoji tip ličnosti koji bi se mogao označiti kao tipično teroristički (Fuseiler, 1990; Stohl, 1990) . Martha Crenshaw (1995) je čak napisala da je jedna od značajnih karakteristika terorista zapravo njihova normalnost. Karakterne osobine terorista su različite, ne mogu se naći neka značajnija psihopatološka odstupanja, povezujući element koji ih izdvaja jeste terorizam. Ta se tvrdnja opire na studiju koju su obavili na članovima Nacionalnog liberalističkog fronta u Alžiru i konstatacijama njemačkih psihologa koji su imali mogućnost da proučavaju manji broj terorista. Ustanovili su da su teroristi inteligentni, da imaju čak smisla za humor, ne ispoljavaju

nikakve nevrotičke ili psihotičke simptome, po karakteru ne pripadaju nikakvom specifičnom tipu.

U Enciklopediji nasilja i konflikta (Rapoport, 1999) može se pronaći podatak o tome da su teroristi mladi, obično mlađi od 30 godina, što svakako ne začuđuje, pošto teroristička djelatnost zahtijeva ljude u punoj psihičkoj i fizičkoj snazi. Za njih je karakterističan neizmjeran entuzijazam i spremnost na rizik. Teroristi su u velikoj većini mušarci, teroristkinje se u većem broju pojavljuju jedino u Evropi (npr. Njemačka), prije svega u ljevičarskim terorističkim grupama.

Blath (prema Purgu, 1997) izvještava o rezultatima studije u kojoj su proučavali 209 osoba u periodu 1971-1980, koje su bile osuđene zbog terorističkih djela. Raste broj žena upletenih u teroristički čin, sve više ima terorista koji proističu iz viših društvenih slojeva, a njihova starost je između 21 i 30 godina.

U SAD su analizirali intervjue i rezultate testova obavljenih na grupi od 500 članova terorističkih skupina na slobodi te na više od sto onih koji su bili uhapšeni nakon terorističkih napada u SAD i drugih krajeva svijeta. Ocijenili su da je terorista onaj čovjek koji se u ime uzvišenog cilja upusti u nasilje, koje izaziva užas kod nedužnih ljudi. Većina terorista nema psihičkih smetnji, a neposredni povod za nasilna teroristička djela jeste želja za osvetom (Purg, 1997).

Ganor (2000) je analizirao samoubilačke napade pripadnika Hamasa i ustanovio njihove zajedničke karakteristike:

- starost od 18 do 27 godina;
- neoženjeni, nezaposleni, nizak ekonomski status;
- završena srednja škola;
- odani studenti islamskih fundamentalističkih obrazovnih centara;
- preživjeli su izražavali želju za osvetom zbog svojih bližnjih koji su u rukama izraelskih vlasti.

Zaključio je da su njihove najznačajnije zajedničke karakteristike prije svega u vjerskom fanatizmu u kombinaciji sa nacionalističkim ekstremizmom i željom za osvetom. Posebno zanimljiva je njegova tvrdnja da su osjećaji ličnog beznađa, koji su inače karakteristični za samoubice, ne pojavljuju kao razlog za terorističke napade.

Proučavanje tamilskih Crnih tigrova također je razotkrilo da su oni većinom mladi, nezaposleni i neoženjeni. Nisu namjerno obučeni da postanu ljudi-bombe, oni su dobrovoljci (muškarci i žene) koji dolaze iz redova najboljih boraca (Sprinzak, 2000) .

Proučavanje života 250 njemačkih terorista kod mnogih je razotkrilo problem nepotpune porodice. Čak 25% njih je sa 14 godina izgubilo jednog ili oba roditelja (prilično više nego li je to slučaj kod njihovih vršnjaka) , a 79% ih je izjavilo da su živjeli u teškim socijalnim razmimoilaženjima (u prvom redu sa roditeljima) i bili neuspješni u školi i na poslu. Na osnovi takve životne priče njihovu bismo terorističku karijeru mogli označiti kao konačnu tačku u redu neuspjelih pokušaja prilagođavanja sredini u kojoj žive (Polič, 1994) .

Fuselier i Noesner (1990) konstatirali su da su teroristi sa Srednjeg istoka većinom mladi ljudi s niskim stepenom formalnog obrazovanja. Oni dolaze sa siromašnih područja i imaju malo radnog iskustva. Njihova osposobljenost za sprovođenje terorističke akcije bila je loša, obuka površna. Kada su teroristi 1988. godine oteli kuvajtski avion, a vlasti u Bejrutu spriječile njihovo slijetanje blokadom piste, od pilota su zatražili da se spusti na more gdje treba da ih čeka čamac. Pilot se tome usprotivio i ubjeđivao ih kako je takav manevar posve nemoguć. Imao je težak zadatak, pošto su mu teroristi uporno pokazivali uputstva koja se nalaze u džepovima sjedišta i pokazuju način spašavanja putnika gumenim čamcima. Slike na uputstvima oni su si protumačili kao mogućnost slijetanja na morsku površinu i u nastavku vuču aviona do obale.

Današnji teroristi su drukčiji. Kepel (prema Der Spiegelu, 2001) upozorava na to da većina pristalica i članova terorističkih organizacija ne proističe iz siromašnih i neobrazovanih slojeva, već su to i diplomanti različitih tehničkih fakulteta. Karakteristično za njih je da za njih nema nikakvog proturječja između obrazovanja i vjerskog fanatizma, koji je van racionalnoga. Postavlja se pitanje da li su postigli takav nivo obrazovanja na osnovi vlastitog interesa i sredstava ili su ih »stipendirali«. Posljednji događaji svakako ukazuju na to da teroristi postaju sve spretniji, stručniji i da je za njih područje visoke tehnologije nešto što su oni dobro savladali (npr. internet-terorizam, kemijski laboratoriji, pokušaji kupovine radioaktivnih materijala, ...) .

Fields (2001) navodi da je prilikom testiranja, koje je obavila kod pripadnika različitih terorističkih i paravojnih organizacija, primijetila vrlo pojednostavljen sistem moralnog prosuđivanja. Odlučivanje o tome što je u redu a što ne, zavisi od stereotipa, crno-bijelog vrednovanja i pod uticajem je autoriteta. Odlučivanje na osnovi vlastitog razmišljanja je zatrto. Neke organizacije počinju uvježbavati dječake već sa 10 do 16 godina starosti, a kasnije ih upotrebljavaju za samoubilačke akcije. U toj starosti djecu se s lakoćom može indoktrinirati i ucijepiti im također način moralnog prosuđivanja po načelu »oko za oko«.

Iako rezultati analiza nisu jedinstveni (uzroci za to so i metodološke prirode, npr. proučavanje različite populacije terorista) , mogli bismo zaključiti da so teroristi mladi ljudi od 20 do 30 godina starosti, većinom su to so muškarci (žena ima relativno malo, ali su sigurno prisutne u potpornim grupama) . Mnogi od njih dolaze iz nepotpunih i konfliktnih porodica sa niskim ekonomskim standardom. Njihova životna historija puna je neuspjeha i razočarenja, u potpunosti oni zažive tek u terorističkoj grupi. U suvremenom terorizmu se pojavljuju teroristi koji proističu iz dobro situiranih i obrazovanih porodica. Oni su inteligentni, većina njih je završila srednju školu, a neki od njih čak imaju i visoku stručnu spremu. Svakidašnje ponašanje terorista je normalno, bez spominjanja vrijedne psihopatološke simptomatike. Za sve teroriste, međutim, najkarakterističnije su odanost određenoj ideji ili ideologiji (izražava se npr. u vjerskom fanatizmu koji je povezan s nacionalističkim ekstremizmom) za koju su spremni žrtvovati sebe i druge, spremnost na riskiranje, velika želja za osvetom i sklonost ka agresivnosti.

3. Motivacija terorista

Terorizam nije ograničen samo na neku određenu ideologiju. Tako teroristi mogu da budu revolucioneri, nacionalisti, pripadnici ugnjetavanih etničkih grupa, anarhisti, reakcioneri i možda i nešto drugo. Nastanak terorističkog pokreta i terorističkih organizacija zavisi od preduvjeta (karakteristike historičkog razvoja) , olakšavajućih faktora (urbanizacija, modernizacija, nekritičan odnos prema terorizmu, pa čak i demokracija društva) i neposrednih uzroka (ugnjjetavanje etničkih grupa, pomanjkanje mogućnosti za političku aktivnost, nezadovoljstvo elite i sl.) . Sve to bismo mogli svrstati u zajedničku motivaciju, ali nas u ovom izlaganju više zanima

motivacija pojedinca koja može da bude ekstrinzična ili intrinzična, a obično se radi o kombinaciji jedne i druge. Navodimo primjer takve kombinirane motivacije (Whittaker, 2001).

Za teroriste je karakteristična čvrsta odanost ideji. Većina njih vjeruje da će ih se ljudi prisjećati kao mučenika koji su ispunili božju zapovijest. Pošto je djelo koje čovjek učini za boga uvijek nagrađeno, značajan dio motivacije proizlazi iz obećane nagrade. Muslimanski fundamentalisti obećavaju svojim borcima mnogo: beskonačan život u raju, dozvolu za gledanje Alaha u lice, pažnju 72. mladih djevice, koje će ih služiti, i osiguran život u raju za 70 rođaka.

Porodici poginulog teroriste posvećuje se čast, poštovanje, slava i pruža joj se financijska pomoć koja obično iznosi nekoliko hiljada američkih dolara (Ganor, 2000). Pošto većina terorista sa Bliskog istoka još uvijek dolazi iz siromašne socijalno-ekonomske sredine, njihova smrt u ekonomskom smislu znači veliku zaradu za porodicu.

Uprkos nagradama članovi terorističke grupe za provođenje akcije vrlo se rijetko javljaju dobrovoljno. U pravilu je organizacija ona koja bira. Vjerski vođa ili planer akcije pažljivo odabire člana na osnovi prethodnih osposabljanja. Nakon izbora slijedi »nestanak« ili bar izolacija te dalje osposabljanje, koje ima za cilj obuku pojedinca u promišljenog izvođača zadatka. Vrlo je važna kontrola osjećaja, zato tome posvećuju posebnu pažnju (neki moraju npr. više sati ležati u otvorenom grobu na groblju – na taj način bi trebali savladati strah od smrti). Uvježbavanje je završeno kada je aktivist potpuno osposobljen za rad sa opremom, kada je njegov mozak opran i kada on pokaže čvrstu spremnost da umre za zajedničku stvar. Tome slijedi poseban vjerski obred i pojedinac je konačno spreman.

Sa psihološkog aspekta je interesantno da bez obzira na uvježbavanje teroristi ne postaju potpuno bezosjećajne ubice. U oproštajnim pismima porodicama mogu se naći i reci: »Pišem vam sa suzama u očima i tugom u srcu. Htio bih vam reći da vas napuštam i molim za oprostaj jer sam odlučio da ću danas vidjeti Alahovo lice. To mi je važnije od života.« (Maariv, 1994; prema Ganoru, 2000).

Taj opis razotkriva osnovne karakteristike uvježbavanja a rezultat toga je prije svega u nekritičnoj i poslušnoj ličnosti koja je uvjerenjena u moralnu pravednost terorističke djelatnosti.

Analiza evropskih terorista pokazuje nešto drugačije motivacijsko zaleđe, tako je u prvom redu uloga vjerskog ekstremizma manja. Za članove IRE je tako karakterističan mladalački idealizam, želja za pripadanjem grupi i žrtvovanjem za nju te želja za promjenama u društvu. Mogu se primijetiti i želje za osvetom, kao i avanturizam. I osposobljavanje terorista je drukčije; oni u glavnom uče tako da posmatraju i prate akcije iskusnijih kolega (Bell, 2000) .

U slučaju internet-terorizma izvor motivacije »heckera« i »crackera« je najčešće u međunarodnom priznanju, financijskoj koristi ili pak u vjerskom i političkom ubjeđenju (Woo, 2001) . U mnogim slučajevima radi se i o nekoj vrsti avanturizma, odnosno izazova sa kojim se najradije sukobljavaju tinejdžerski »heckeri«. Vandalizam je također čest uzrok za takve akcije. Poznati su i slučajevi unajmljivanja »heckera« s namjerom da se naškodi trgovačkom konkurentu. U takvom slučaju je najvjerojatnije da je osnovna motivacija plaćanje usluge.

U slučaju nasilnih grupa za zaštitu prava životinja (npr. ALF, ARM, Justice Department) , koje djeluju prije svega u Velikoj Britaniji, njihov je motiv jasan: okončati iskorištavanje životinja. Grupe djeluju u dosta autonomnim ćelijama i same prikupljaju sredstva te odabiru ciljeve. O njihovom internom djelovanju vrlo je malo poznato. Aktivisti učestvuju u legalnim i ilegalnim aktivnostima. Možda su samo pripadnici Justice Departmenta profesionalno pripremljeni za akcije (Justice Department Fact Sheet, 1998; po Monaghan, 2000) . Osnovna motivacija proizlazi iz odanosti ideji, grupi, možda to rade i zbor buntovništva i karizmatičnosti vođe. Ukoliko njihove akcije nisu previše ekstremističke (podmetnute bombe) , oni ponekad dobivaju i podršku bar jednog dijela javnosti, što ih dodatno motivira.

Teroristovo ponašanje vode različiti motivi i s obzirom na to možemo ih razvrstati u tri grupe. Teroristi, međutim, najčešće slijede kombinaciji ova tri motiva (Whittaker, 2001) :

- Racionalna motivacija.

Teroristi racionalnog tipa odlučuju o svojoj aktivnosti na osnovi cost-benefit analize in ne zanemaruju nenasilna djela ako

pomoću njih mogu postići svoje ciljeve. Provjeravaju odbrambene sposobnosti svojih meta i upoređuju ih sa svojim sposobnostima i mogućnostima. Njihov je sistem odlučivanja, znači, najslabiji onome u vojsci, gdje se komandanti odlučuju za strategiju napada i uništenja neprijatelja. Predmet njihove analize su također moguće posljedice terorističkog napada. Tako predviđaju i reakcije ljudi koji se mogu okenuti protiv terorista ako su akcije prešle granice tolerancije.

- Psihološka motivacija.

Neki ljudi koji nisu zadovoljni svojim životom pronalaze smisao života u terorističkim akcijama. Za njih je karakteristična čvrsta vjera u ideju, označavamo ih kao »prave vjernike« i sve što nije u skladu s tom idejom nije prihvatljivo te predstavlja izvor zla. Svoju antisocijalnu motivaciju projiciraju na druge i polariziraju svoj pogled u »mi protiv njih«. Tako pripisuju štetne (grešne) motive svima koji nisu pristalice ideja njihove grupe. To im omogućava dehumanizaciju njihovih žrtava a pri tome ne osjećaju krivnju koja bi mogla da zasije sumnju u pravilnost ideje. Slijedeća karakteristika psihološko motiviranih terorista je jaka potreba za pripadanjem grupi. Za neke je pripadnost grupi čak iznad političkih ciljeva organizacije kojoj pripadaju. U stvari je grupa ta koja teroristu u potpunosti oblikuje.

- Kulturna motivacija.

Osobnosti kulturne sredine imaju jak utjecaj na terorizam i ako sredinu iz koje dolaze teroristi ne poznajemo ili ne razumijemo, neke njihove terorističke akcije učinit će nam se potpuno bizarnima. U društvima, u kojima se ljudi identificiraju sa grupom (porodica, klan, pleme) , spremnost na samožrtvovanje je sama po sebi razumljiva ako je identifikacijska grupa ugrožena, a uništenje neprijatelja nije praćeno kajanjem. Percepcija ugroženosti može biti realna ili nerealna, ali bez obzira na to ona uvijek pobuđuje strah od kulturnog uništenja, što vodi u nasilje. Činjenica je da ljudi reagiraju s različitim oblicima (fizičkog i psihičkog) nasilja ako su ugrožene vrijednosti sa kojima se oni identificiraju (domovina, vjera, jezik) . Osjećaj religiozne ugroženosti možda najviše utječe na pojavljivanje terorizma. Vjerske vrijednosti su u ljudima duboko zakorijenjene te tako ugroženost religije predstavlja opasnost za sadašnjost, kao i za prošlost i budućnost. I, ukoliko religija dopušta primjenu sile u cilju zaštite religije, to može dovesti do ekstremističkog nasilja.

Čin koji bi u normalnim okolnostima izgledao kao akt očajja, u slučaju terorističkog napada, koji bazira na vjeri, zadobit će značaj natprirodnosti, svetosti. Vjersko nasilje u historiji čovječanstva ni u kojem slučaju ne predstavlja novost, ali ukazuje na to da u posljednjih nekoliko decenija dolazi do njegovog porasta. Između trideset najopasnijih terorističkih grupa više od polovine je takvih koje ispoljavaju agresivni vjerski ekstremizam (Juergensmejer, 2001).

Vjerski fanatizam može posve normalnu ličnost promijeniti u teroristu. Obrazovanje i dobra informiranost nisu toliko važni. Kao primjer možemo pogledati karakteristike teroriste, jevrejskog doseljenika koji je 1994. godine u jednoj od glavnih džamija u Hebronu automatskim oružjem ubio 29 i ranio 125 islamskih vjernika. Dr. Goldstein je kao student učestvovao u ekstremističkoj cionističkoj grupi, a kasnije je niz godina aktivno surađivao u parlamentu. Nitko ga nije označio iracionalnim i neprijateljski raspoležnim prema ljudima. Smatrali su ga uljudnim i pristojnim čovjekom. Zatim ga je iznenada zahvatio vjerski fanatizam i ubjeđenje da je zajednica u kojoj živi krajnje ugrožena. Ta je spoznaja bila povod za teroristički napad (Juergensmeyer, 2001). Ovaj primjer se navodi u literaturi kao teroristički čin, a pitanje je može li se on opredijeliti kao takav. Da li se promišljeno, planirano i s namjerom išlo u to da se zasije strah ili je to bilo samo djelo mentalno bolesnog čovjeka?

Dok vjerski terorizam crpi energiju iz vjerske odanosti nevidljivom bogu, možemo izvor terorizma naći i u odanosti vidljivome bogu: karizmatičnom, kultnom vođi. Često je granica između vjerskog fanatizma u ime boga i karizmatičnog vođe nejasna. Tamijski samoubilački teroristi (LTTE) sami sebe dižu u zrak zbog kulta ličnosti svoga vođe. Do koje mjere može biti utjecajan kult ličnosti, svjedoči podatak da su u razdoblju od 1983 do 2000 godine različite islamske grupe na Bliskom istoku upotrijebile taj metod oko 25 puta (svaka od njih), a tamijski ekstremisti izvršili takvu akciju čak 171 put (Schweitzer, 2000; prema Sprinzaku, 2000). Vođe koji koriste tu vrstu terorizma imaju osjećaj ugroženosti, uvjereni su u uspješnost strategije, zloupotrebljavaju vjeru i ideje pokreta te uživaju veliku podršku svoje zajednice.

3. 1 Psihopatološka simptomatika terorista

Više puta smo već istakli da kod terorista ne možemo naći posebnu psihopatološku simptomatiku i da tipičnog karakternog profila teroriste nema. Pa ipak, psihijatri i psiholozi su izdvojili neka karakterna svojstva koja možda doprinose terorističkoj karijeri pojedinca. Teroristi su prema njihovim navodima skloni akcijama, to su agresivni ljudi kojima su potrebni nadražaji i koji traže uzbuđenje. Posebnu pažnju psihodinamički usmjerjenih psihologa i psihijatara izazvala su dva psihološka mehanizma i to eksternalizacija i cijepanje ličnosti, koji su karakteristični za granične i narcisoidne ličnosti. To, naravno, ne znači da se teroriste mogu smatrati narcisoidnim ličnostima (karakterne smetnje slične psihozama) i da sve teroriste usmjerava eksternalizacija i cijepanje ličnosti. Ipak su ta dva mehanizma kod terorista prisutna češće nego li kod ostale populacije, pored toga pomoću njih možemo psihološki objasniti ponašanje terorista kao pojedinaca (Whittaker, 2001).

Kobal (2000) opredijeljuje cijepanje kao psihičku odbranu graničnih ličnosti, za koje su karakteristični prije svega teško poremećeni odnosi s drugim ljudima. Cijepanje ličnosti znači da je ličnost razdvojena na »pozitivnu« i »negativnu« u suprotnosti sa uobičajenim prelaskom s jedne na drugu krajnost kod drugih ljudi. Osoba negira realnost, može je tumačiti na svoj način, uzvišena je nad njom i nad ljudima oko sebe. Takva osoba nikada neće u cjelini integrirati dobre i slabe osobine svoje ličnosti. Ono što je dobro, to je ja, a ono što nije dobro to nije ja. Tako idealizira svoj grandiozni »self«, a u druge projicira (eksternalizacija) vlastite neprijateljske i obezvrijeđene slabosti. To se događa na nesvjesnom nivou i zato ne može shvatiti da je slika o drugima u stvari njegova vlastita slika. To znači da su za sve poteškoće s kojima se takav čovjek susreće krivi drugi, odnosno da poteškoće imaju svoj izvor izvana. Pošto se takva ličnost ne može suočiti sa vlastitom neadekvatnošću, potreban joj je neprijatelj kojeg će napasti zbog vlastitih slabosti. Zato je članstvo u terorističkim grupama za te ljude vrlo privlačno jer i u terorističkoj grupi važi podjela na mi i drugi, a drugi su uzrok našim problemima.

Zašto dolazi do razvoja takve ličnosti? Zbog poremećenih razvojnih procesa u ranom djetinjstvu, naročito onih koji vode ka autonomiji, to jest ka prirodnom razdvajanju majke od djeteta, kao i drugih članova porodice. Kod graničnih ličnosti taj

je proces neprikladan i ometan, što utječe na cjelokupan razvoj ličnosti, a na nivou funkcioniranja to se ispoljava u lošim odnosima sa onim osobama koje su nadoknadile jednog ili oba roditelja ili pak samo simboliziraju značajne ličnosti iz djetetovog ranog djetinjstva (osobe sa autoritetom u društvu: odgojitelj, učitelj, svećenik, policajac ipd.) (Kobal, 2000) . Ljudi kod kojih preovlađuje mehanizam eksternalizacije i cijepanja imaju poteškoće na karakternom području, pa i prilikom školovanja i u profesionalnom životu. Takve probleme su pronašli i u biografiji terorista.

Pearlstein (2001; prema Tenenbaumu i Zuelowu, 2001) je ustanovio da psihološki faktori zbog kojih se netko upusti u terorističku akciju (npr. kompenzacije niske predstave o samome sebi uz traženje novog zajedničkog imidža) nisu više toliko važni kao što je to bilo prije 15 godina. Danas bar za terorističke grupe sa Bliskog istoka vrijedi da je značajniji utjecaj vjerskog ubjeđenja. Tu se kao glavni problem pojavljuje manipulativna interpretacija svetih knjiga kojima se koriste vjerski vođe.

4. Pojedinaac u terorističkoj grupi

Teroristička grupa ima velik utjecaj na svakog priključenog pojedinca. Tako mora terorista potpuno prekinuti veze sa prijašnjom društvenom sredinom, vrijednostima, normama i prihvatiti pravila koja važe u grupi. Jednom riječi, terorista svoj identitet nadoknađuje identitetom grupe, što dovodi do zajedničkog (grupnog) mišljenja.

Terorističke grupe teže ka projekciji antisocijalnog ponašanja u životnu sredinu i stvaraju stereotipnu filozofiju »mi protiv njih«. Kada se takvo razumijevanje svijeta uvriježi, onda postoje svi uslovi za dehumanizaciju žrtava terorističkih napada i samim time i brisanje iz svijesti osjećaja krivnje (U. S. Army, Field Manual, 1996) .

Kod nekih pojedinaca je težnja za pripadanjem grupi toliko jaka da ona postaje važnijom od političkih ciljeva organizacije. To je vjerovatno i znak potpune potčinjenosti i isklapanje vlastitog mišljenja. Takvi su pripadnici skoro eksistencijalno zainteresirani za postojanje grupe. U želji da sačuvaju imidž grupe, oni će izvršiti terorističku akciju koja jača veze u grupi. Zbog toga je akcija važnija od postizanja cilja. Posljedica posljednjega su naizgled neproaktivne terorističke akcije koje

zbunjuju analizatore ciljeva terorističkih grupa svojom prividnom besmislenošću. Psihodinamika pripadnika organizacije sama po sebi je, bar djelimično, usmjerjena u nepostizanje postavljenih ciljeva. Naime, kada grupa postigne svoj cilj, nestaju razlozi za njeno postojanje. Postavljanje nedostižnih ciljeva i redefiniranje tih ciljeva su mehanizmi koji osiguravaju proživljenje grupe.

Usljed neophodne moralne, ideološke, vjerske i organizacione podrške većina je odluka o izvršavanju terorističkih akcija zajednička.

O formiranju mišljenja i ponašanja pripadnika terorističke grupe odlučuje više faktora. Lifton (1989) navodi osam faktora koji su tipični za sve ekstremističke grupe:

1. Kontrola sredine i komuniciranja. Organizacija je svemogućna – ona i misli umjesto pojedinca (podsjetimo se na izolaciju Hamasovih aktivista prije akcije) .
2. Stvaranje mističnosti organizacije. Zbog manipulacije organizacija dobija aureolu posebnosti, skoro svetosti. Mnogo puta se može čuti da je neka grupa čuvar prave istine, njen vođa božji poslanik, članovi izvršitelji božje volje, ...
3. Zahtjevi za čistoćom (pravovjernošću) . Poželjne su samo one misli, ideje, osjećaji i djela koja su u skladu s ideologijom grupe.
4. Svetost iskazivanja. Iskazivanje ne igra ulogu utjehe kod povjerenika, već znači kontrolu nad pripadnikom, odnosno da li on odgovara svim uvjetima organizacije.
5. Svetost istine. Istina koju proglašava organizacija je sveta, nedodirljiva i apsolutna. Nitko ne smije posumnjati u nju.
6. Ukalupljavanje govora. Svaki se razgovor odvija na osnovi jednostavnih klišea. Kratke, stereotipno pojednostavljene fraze lako se pamte.
7. Svemogućnost doktrine. Doktrina je važnija od ličnog iskustva. Sva prošlost pojedinca prilagođava se ideologiji grupe. Osobna iskustva koja se ne mogu prilagoditi jednostavno se ignoriraju.

8. Eksistencija pojedinca. Organizacija ima pravo da odlučuje o životu i smrti ljudi. Postojanje (život) pojedinca zavisi od vjerskog uvjerenja, odnosno od pripadnosti grupi; onaj tko je vjeran grupi, taj je bolji čovjek i njegova je vrijednost veća.

Ipak, i snaga grupe ograničena je. Merari (1990; prema Sprinzaku, 2000) ističe da nijedna organizacija ili grupa ne može doprinijeti osnovnoj spremnosti pojedinca da izvrši samoubilački teroristički napad. Zadatak instruktora u terorističkoj grupi je pronaći pojedince koji imaju predispoziciju za takvo ponašanje. Spremnost na samoubistvo se zatim jača i diže iznad kritične granice pomoću utjecaja religije, obećanja, nagrada, ...

5. Zaključak

Većina studija s područja psihologije terorizma proizlazi iz područja socijalne psihologije. Proučavaju se u prvom redu ponašanje pojedinca u grupi, odnosno nasilno ponašanje koje je usmjereno u socijalnu sredinu grupe. U terorističkim grupama se pojavljuju pojedinci sa psihičkim problemima, ali za većinu pripadnika možemo tvrditi da kao pojedinci djeluju normalno te su i u socijalnom smislu više ili manje prihvatljivi. Problematični postaju tek kada se nađu u grupi za koju su karakteristični otklonski, ekstremistički stavovi. To, naravno, ne znači da je sama sredina ta koja izaziva agresivno i destruktivno ponašanje jer i u karakternim osobinama pojedinaca postoje predispozicije za takvo ponašanje.

Spoznaje o karakternim osobinama terorista mogu doprinijeti samo djelić u upoznavanju i razumijevanju zakonitosti terorizma, što je neophodno za njegovo uspješno sprečavanje in suzbijanje. Posebno treba upozoriti na značajnost poznavanja socijalno-psiholoških zakonitosti dešavanja u terorističkoj grupi koje igra odlučujuću ulogu i kod izvršavanja terorističkih akcija. Da je dobro poznati i teroristu kao pojedinca, o tome svjedoče uspjesi u pregovorima sa teroristima koji su zarobili taoce. Pomoću pregovora spašeno je više taoca nego li posredovanjem specijalnih jedinica, odnosno u tim intervencijama bilo je ubijeno više taoca nego li su ih pobili teroristi sa kojima su pregovarali za to osposobljeni pregovarači. Treba također istaći i činjenicu da se zajedno sa svijetom mijenja i razvija i terorizam. Stare predodžbe na kojima bazira i borba protiv terorizma potrebno je modernizirati. Pošto terorizam proizlazi iz karakternih osobina, socijalno-

ekonomskih i političkih utjecaja, govoriti o uništenju terorizma slična je besmislica kao i govoriti o uništenju kriminala. Na terorizam kao pojavu možemo utjecati, ali današnje metode koje se koriste prije svega u SAD dugoročno gledano nikako ne obećavaju mnogo. Te metode baziraju u glavnom na razbijanju terorističkih grupa a ne na uklanjanju pravih uzroka za nastanak terorizma. Događaji u Afganistanu (reorganizacija terorističkih grupa) ukazuje na neefektivnost takve borbe.

Johnson (2001) spominje da je najbolja preventiva koja sprečava pojavljivanje terorizma poštovanje manjina, briga države o siromašnim, traženje pravde i uvjerenost u valjavnost vrijednosti slobode svakog pojedinca. Tih se načela pokušavaju pridržavati u borbi protiv domaćeg, unutrašnjeg terorizma. Sve dok ne budu shvatili da ih se treba pridržavati i u borbi protiv vanjskog terorizma, npr. terorizma sa Bliskog istoka, ovaj problem neće biti riješen.

Abstract

Understanding of a "terrorist personality" is changing. Yet, the basic comprehension stays the same; terrorist personality does not exist. A decade ago terrorists were young, uneducated and unskilled. Today it is different; terrorists and terrorism is changing and getting new forms. Terrorists are nowadays frequently educated and come from upper social classes. Mostly they are ideologically or religiously devoted, looking for revenge, inclined to aggression and using terrorist attacks as a means to an end. Among terrorists we can find more individuals with borderline and narcissistic personality than it is expected in the "normal" population. But their motivation is not coming from their personality only. An important share of motivation comes from extreme religious beliefs, devotion to the cult leaders and from the support of a socio-economic environment. Terrorist actions of different groups may be quite similar but their characteristics and motives are different; this is obvious when we compare European terrorist groups with majority of non-European groups. One of the key factors of becoming a terrorist is a social influence of the terrorist group. With a special treatment in abnormal circumstances relatively normal person could become even suicide terrorist.

Literatura

1. Bell, J. B. (2000) . *The IRA, 1968-2000: Analysis of a Secret Army*. London: NK Cass Publishers.
2. Crenshaw, M. (1995) . *Terrorism in Context*. USA, The Pennsylvania University Press.
3. Dimitrijević, V. (1982) . *Terorizam*. Beograd, Radnička štampa.
4. Der Spiegel (2001) . Blaznosti v imenu boga: judovstvo – kršćanstvo – islam. *Delo, Sobotna priloga*, 13. 10. 2001, 14-17.
5. Fields, R. (2001) . *Understanding Evil. The Why Files*. Wisconsin: University of Wisconsin.
6. (http://whyfiles.org/140terror_psych/ (10. 10. 2001))
7. Fuselier, G. D. in Noesner, G. W. (1990) . *Confronting the Terrorist Hostage Taker. FBI Law Enforcement Bulletin*, Vol. 59, No. 7, 7-12.
8. Ganor, B. (2000) . *Suicide Terrorism: An Overview*. Herzlia: The International Policy Institute for Counter Terrorism.
9. (<http://www.ict.org.il/> (15. 10. 2001))
10. Johnson, L. C. (2001) . The Future of Terrorism. *American Behavioral Scientist*, Vol. 44, No. 6, pp 894-914.
11. Juergensmeyer, M. (2001) . *Terror in the Mind of God*. West Sussex: University Presses of California, Columbia & Princeton, Ltd.
12. (<http://www.uncpress.edu/books/pages/8874/8874.ch01.html> (03. 10. 2001))
13. Kobal, M. F. (2000) . *Psihopatologija za varnostno in pravno področje*. Ljubljana, Visoka policijsko-varnostna šola.
14. Krunič, Z. (1999) . Terorizam; osnovne karakteristike i principi borbe protiv terorizma. Ramljak, I (ur.) . *Terorizam*. Sarajevo, Fakultet kriminalističkih nauka.
15. Lifton, R. J. (1989) . *Thought Reform and the Psychology of Totalism*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
16. (<http://uncpress.unc.edu/> (10. 10. 2001))
17. (<http://www.exicoc.org/recover/understanding/> (10. 10. 2001))
18. Monaghan, R. (2000) . Single-Issue Terrorism: A Neglected Phenomenon? *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 23, No. 4, pp 255-267.

19. Polič, M. (1994) . Terorizem. V M. Polič, *Psihološki vidiki nesreč* (str. 271-281) . Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje.
20. Purg, A. (1997) . *Boj proti mednarodnemu terorizmu*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
21. Rapoport, D. C. (1999) . Terrorism. Turpin, J. (ur.) *Encyclopedia of Violence, Peace, Conflict, Volume 3*. SanDiego, Academic Press.
22. Sprinzak, E. (2000) . Rational Fanatics. *Foreign Policy*, No. 120, pp 66-74.
23. Sthol, M. (1990) . Demystifying the mystery of international terrorism. Kegley, C. W. (ur.) *International Terrorism*. USA, University of South Carolina
24. U. S. Army, Field Manual 100-20 (1996) . The Basics: Combatting Terrorism. V *Stability and Support Operations*. Fort Leavenworth: US Army's Command & General Staff College.
25. (<http://www.terrorism.com/terrorism/basics.shtml> (25. 09. 2001))
26. Tenenbaum, D. in Zuelow, E. (2001) . Understanding Evil. *The Why Files*. Wisconsin: University of Wisconsin.
27. (http://whyfiles.org/140terror_psych/ (10. 10. 2001)
28. Whittaker, D. J. (2001) . *The Terrorism Reader*. London, Routledge
29. Woo, S. C. (2001) . Insight Into Cyber Terrorism. *New Straits Times – Management Times*, No. 10/03/2001.